

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Хіміко-біологічний факультет

Кафедра анатомії і фізіології людини та тварин

ЗАТВЕРДЖЕНО НА ЗАСІДАННІ КАФЕДРИ

(Завідувач кафедри

_____/Станішевська Т.І.

(протокол №1 від 01.09. 2021 р.)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Організація санітарно-просвітницької роботи в
навчальних закладах

для здобувачів вищої освіти

Рівень вищої освіти: бакалавр

Галузь знань: 09 Біологія

Спеціальність: 091 Біологія

Освітні програми: Біологія. Фізична реабілітація.

Мелітополь, 2021

Розробники:

Горбань Дар'я Дмитрівна асистент кафедри

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньої програми _____ Йоркіна Н.В.
(підпис)

Опис навчальної дисципліни

091 Біологія

Найменування показників	Рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти, галузь знань, спеціальність, спеціалізація	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	<p>Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)</p> <p>Галузь знань 09 Біологія</p> <p>Спеціальність 091 Біологія</p> <p>Освітня програма Біологія. Фізична реабілітація</p>	Вибіркова	
Блоків – 2		Рік підготовки:	
		3-й	-й
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		5-й	-й
		Лекції	
		16 год.	год.
		Практичні, семінарські	
		28 год.	год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		46 год.	год.
Тижневих годин для денної форми навчання – 3		Вид контролю: залік	

2. Мета навчальної дисципліни

Місце дисципліни у освітній програмі: вибіркова.

Метою дисципліни є вивчення закономірностей впливу на організм факторів навколишнього середовища, умов праці та режиму роботи, формування у майбутніх фахівців гігієнічного (профілактичного) мислення, поглиблення комплексу взаємопов'язаних теоретичних знань, розуміння пріоритету профілактичних заходів для збереження і зміцнення здоров'я як окремої людини так і колективу, популяції, суспільства в цілому, оволодіння практичними навиками з метою розроблення заходів щодо профілактики.

3. Перелік компетентностей, які набуваються під час опанування дисципліною

Інтегральна компетентність (ІК): Здатність вирішувати завдання в галузі біологічних наук і на межі предметних галузей, що передбачає застосування теорій та методів природничих наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

1. Знання та розуміння предметної області (біології) та області професійної діяльності.
2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
3. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконаних робіт.
4. Визнання морально-етичних аспектів професійної діяльності і необхідності інтелектуальної чесності, а також здатність забезпечити безпеку життєдіяльності та біобезпеку.

Фахові компетентності (ФК):

1. Здатність проводити санітарно-просвітницьку роботу серед населення з метою профілактики поширених захворювань внутрішніх органів, попередження небезпечних інфекційних та паразитарних захворювань, а також з метою сприяння своєчасному виявленню та підтриманню

прихильності до лікування цих захворювань згідно з їх медико-біологічними характеристиками та мікробіологічними особливостями.

4. Результати навчання

1. Розуміти основні терміни, концепції, принципи, теорії і закони в галузі біологічних наук і на межі предметних галузей та демонструвати знання будови живих організмів, їх фундаментальних біологічних процесів.

2. Застосовувати у професійній діяльності методи визначення кількісних та функціональних характеристик живих організмів на різних рівнях організації та надорганізованих систем.

3. Демонструвати знання методів, алгоритмів планування та проведення клініко-лабораторних досліджень, у т.ч. математичних методів та програмного забезпечення для проведення досліджень, обробки та представлення результатів.

4. Демонструвати знання основних принципів збереження й зміцнення здоров'я, формування ціннісних орієнтацій щодо здорового способу життя.

5. Програма навчальної дисципліни

Програма вивчення навчальної дисципліни складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності 091 Біологія.

БЛОК I. Навколишнє середовище та методи його дослідження.

Гігієна населених місць

Тема 1. Введення у дисципліну

Історія розвитку організацій санітарної освіти. Організація санітарно-просвітницької роботи. Поняття гігієни.

Тема 2. Методи санітарно-просвітницьких досліджень

Основні методи досліджень. Гігієнічні нормативи та рекомендації. Закони гігієни.

Тема 3. Гігієнічне значення фізичних властивостей повітря

Гігієнічне значення повітряного середовища. Фізичні чинники повітря та їх гігієнічне значення. Комплексна дія повітряного середовища на організм людини. Хімічний склад атмосферного повітря та його гігієнічне значення. Санітарно-гігієнічне значення забруднення атмосферного повітря і повітря закритих приміщень. Джерела забруднення повітря. Проведення санітарно-просвітницької роботи з питань гігієни повітря.

Тема 4. Гігієнічне значення ґрунту

Гігієнічне та епідеміологічне значення ґрунту. Гігієнічне значення ґрунту. Значення ґрунту в поширенні інфекційних хвороб та гельмінтозів. Санітарна оцінка стану забруднення та самоочищення ґрунту. Утилізація та знешкодження відходів. Очисні споруди.

Тема 5. Гігієна води

Фізіологічна роль та гігієнічне, епідеміологічне значення води. Ознаки водних епідемій. Джерела і системи водопостачання. Гігієнічні вимоги щодо якості питної води та її санітарне оцінювання. Визначення фізичних

властивостей та хімічного складу води. Визначити хімічні й бактеріологічні показники якості питної води.

БЛОК II. Гігієнічні засади здорового способу життя

Тема 6. Гігієна харчування

Харчовий статус. Фізіолого-гігієнічні основи харчування. Енергетична цінність харчового раціону. Склад харчового раціону (білки, жири, вуглеводи, мінеральні елементи, вітаміни). Принципи раціонального харчування. Лікувально-профілактичне та дієтичне харчування. Профілактика хвороб, спричинених вживанням неякісної їжі.

Тема 7. Гігієна праці

Предмет і завдання гігієни праці. Форми трудової діяльності. Фізіологічні зміни в організмі під час роботи. Подолання втоми та раціональна організація трудового процесу.

Тема 8. Особиста гігієна. Санітарна освіта

Значення особистої гігієни. Гігієна тіла і ротової порожнини. Гігієна одягу і взуття. Вимоги до особистої гігієни персоналу аптек. Гігієнічне та мікробіологічне обґрунтування вимог до особистої гігієни. Організація роботи з санітарної освіти. Роль вчителя у пропаганді санітарно-освітніх знань серед населення. Пропаганда здорового способу життя, подолання шкідливих звичок.

6. Структура навчальної дисципліни
091 Біологія

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	с.р.	
<i>1</i>	2	3	4	5	6	7
БЛОК I. Навколишнє середовище та методи його дослідження. Гігієна населених місць						
Введення у дисципліну	8	2				6
Методи санітарно-просвітницьких досліджень	6		2			4
Гігієнічне значення фізичних властивостей повітря	12	2	4			6
Гігієнічне значення ґрунту	12	2	4			6
Гігієна води	12	2	4			6
Модульна робота 1	2	2				
Разом за блоком 1	52	10	16			28
БЛОК II. Гігієнічні засади здорового способу життя						
Гігієна харчування	12	2	4			6
Гігієна праці	12	2	4			6
Особиста гігієна. Санітарна освіта	12	2	4			6
Модульна контрольна робота 2	2		2			
Разом за блоком 2	38	6	14			18
Усього годин	90	16	28			46

7. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми лекції та питання, що вивчаються	Кіл-ть годин
1	Введення у дисципліну <i>Історія розвитку організацій санітарної освіти. Організація санітарно-просвітницької роботи. Поняття гігієни.</i>	2
2	Гігієнічне значення фізичних властивостей повітря <i>Гігієнічне значення повітряного середовища. Фізичні чинники повітря та їх гігієнічне значення. Комплексна дія повітряного середовища на організм людини. Хімічний склад атмосферного повітря та його гігієнічне значення.</i>	2
3	Гігієнічне значення ґрунту <i>Гігієнічне та епідеміологічне значення ґрунту. Гігієнічне значення ґрунту. Значення ґрунту в поширенні інфекційних хвороб та гельмінтозів.</i>	2
4	Гігієна води <i>Фізіологічна роль та гігієнічне, епідеміологічне значення води. Ознаки водних епідемій. Джерела і системи водопостачання.</i>	2
5	Гігієна харчування <i>Харчовий статус. Фізіолого-гігієнічні основи харчування. Енергетична цінність харчового раціону. Склад харчового раціону (білки, жири, вуглеводи, мінеральні елементи, вітаміни).</i>	2
6	Гігієна праці <i>Предмет і завдання гігієни праці. Форми трудової діяльності.</i>	2
7	Особиста гігієна. Санітарна освіта <i>Значення особистої гігієни. Гігієна тіла і ротової порожнини. Гігієна одягу і взуття. Вимоги до особистої гігієни персоналу аптек. Гігієнічне та мікробіологічне обґрунтування вимог до особистої гігієни. Організація роботи з санітарної освіти. Роль вчителя у пропаганді санітарно-освітніх знань серед населення. Пропаганда здорового способу життя, подолання шкідливих звичок.</i>	2
Разом		14

8. Теми лабораторних (практичних) занять

№ з/п	Назва теми	Форми контролю	Кіл-ть годин
1	Методи санітарно-просвітницьких досліджень <i>Основні методи досліджень. Гігієнічні нормативи та рекомендації. Закони гігієни.</i>	Усне опитування	2
2	Гігієнічне значення фізичних властивостей повітря <i>Санітарно-гігієнічне значення забруднення атмосферного повітря і повітря закритих приміщень. Джерела забруднення повітря. Проведення санітарно-просвітницької роботи з питань гігієни повітря.</i>	Доповідь	4
3	Гігієнічне значення ґрунту <i>Санітарна оцінка стану забруднення та самоочищення ґрунту. Утилізація та знешкодження відходів. Очисні споруди.</i>	Тестовий контроль	4
4	Гігієна води <i>Гігієнічні вимоги щодо якості питної води та її санітарне оцінювання. Визначення фізичних властивостей та хімічного складу води. Визначити хімічні й бактеріологічні показники якості питної води.</i>	Тестовий контроль	4
5	Гігієна харчування <i>Принципи раціонального харчування. Лікувально-профілактичне та дієтичне харчування. Профілактика хвороб, спричинених вживанням неякісної їжі.</i>	Усне опитування	4
6	Гігієна праці <i>Предмет і завдання гігієни праці. Форми трудової діяльності. Фізіологічні зміни в організмі під час роботи. Подолання втоми та раціональна організація трудового процесу.</i>	Усне опитування	4
7	Особиста гігієна. Санітарна освіта <i>Значення особистої гігієни. Гігієна тіла і ротової порожнини. Гігієна одягу і взуття. Вимоги до особистої гігієни персоналу аптек. Гігієнічне та мікробіологічне обґрунтування вимог до особистої гігієни. Організація роботи з санітарної освіти. Роль вчителя у пропаганді санітарно-освітніх знань серед населення. Пропаганда здорового способу життя, подолання шкідливих звичок.</i>	Реферат та доповідь	4
Разом			28

9. Самостійна робота

№ з/п	Перелік питань, що винесені на самостійне вивчення
1	<p>Введення у дисципліну</p> <p>1. Гігієна як наука. Предмет, зміст і завдання гігієни. Зв'язок гігієни з хімічними, біологічними, клінічними та іншими дисциплінами.</p> <p>2. Основні етапи розвитку гігієни.</p>
2	<p>Методи санітарно-просвітницьких досліджень</p> <p>1. Санітарія. Державний санітарний нагляд в Україні, форми, організація та проведення.</p> <p>2. Структура санітарної організації в Україні. Основи санітарного законодавства. Основні положення. Поняття про запобіжний та поточний санітарний нагляд.</p> <p>3. Визначення понять здоров'я, навколишнє середовище, епідемічний процес.</p>
3	<p>Гігієнічне значення фізичних властивостей повітря</p> <p>1. Фізичні властивості повітря.</p> <p>2. Гігієнічне значення інфрачервоного випромінювання. Сонячний удар.</p> <p>3. Гігієнічне значення ультрафіолетового випромінювання. Ультрафіолетове голодування та його профілактика.</p> <p>4. Поняття про мікроклімат. Значення для здоров'я людини. Вплив температури, вологості і швидкості рух повітря на теплообмін людини.</p> <p>5. Гігієнічне значення вологості повітря приміщень. Методи визначення вологості приміщень.</p> <p>6. Гігієнічне значення швидкості руху повітря. Визначення швидкості руху повітря, прилади. Атмосферний тиск.</p> <p>7. Поняття про іонізацію повітря, її гігієнічне значення</p> <p>8. Погода та її гігієнічне значення. Клімат та його гігієнічне значення. Види кліматів.</p> <p>9. Хімічний склад атмосферного повітря та гігієнічне значення його окремих компонентів. Бактеріальне забруднення повітряного середовища та його гігієнічне значення.</p> <p>10. Гігієнічне значення забруднення атмосферного повітря. Поняття про гранично допустимі концентрації.</p> <p>11. Гігієнічне значення природного освітлення. Гігієнічне значення штучного освітлення. Вимоги. Визначення та гігієнічна оцінка штучного освітлення.</p> <p>12. Гігієнічне значення опалення житлових та громадських приміщень. Системи опалення.</p> <p>13. Гігієнічне значення природної та штучної вентиляції. Гігієнічні вимоги до вентиляції приміщення різного призначення.</p>
4	<p>Гігієна води</p> <p>1. Гігієна води, водопостачання та ґрунту.</p> <p>2. Гігієнічні вимоги до питної води (Державні санітарні правила і норми</p>

	<p>“Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною”).</p> <p>3. Роль води у виникненні інфекційних захворювань.</p> <p>4. Роль води у виникненні неінфекційних захворювань.</p> <p>5. Джерела водопостачання. Зони санітарної охорони вододжерел.</p> <p>6. Загальні та спеціальні методи покращення якості води. Хлорування як метод знезараження води.</p>
5	<p>Гігієнічне значення ґрунту</p> <p>1. Чинники, що визначають гігієнічне значення ґрунту.</p> <p>2. Гігієнічне значення фізичних властивостей ґрунту. Показники санітарного стану ґрунту.</p> <p>3. Інфекційні та гельмінтозні захворювання, що передаються через ґрунт. Заходи профілактики.</p> <p>4. Токсикологічне значення ґрунту. Небезпечність ґрунту для здоров'я населення у зв'язку з вмістом екзогенних хімічних речовин у ґрунті.</p> <p>4. Каналізація населених місць. Поняття про сплавну і вивізну каналізацію. Мала каналізація.</p>
6	<p>Гігієна харчування</p> <p>1. Рекомендовані норми фізіологічних потреб в енергії та харчових речовинах.</p> <p>2. Джерела надходження білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин. Проблема гіпо- та авітамінозів. Профілактика.</p> <p>3. Взаємодія їжі і ліків. Вплив їжі на процес всмоктування ліків. Вплив ліків на всмоктування харчових речовин.</p> <p>4. Визначення понять харчове отруєння. Класифікація харчових отруєнь. Харчові отруєння мікробної природи. Профілактика Харчові отруєння немікробної природи. Профілактика.</p>
7	<p>Гігієна праці</p> <p>1. Сучасна гігієнічна класифікація праці за показниками важкості, напруженості, шкідливості та небезпечності.</p> <p>2. Виробничі шкідливості та професійні захворювання. Заходи профілактики.</p> <p>3. Пил, його джерела, класифікація за способом утворення, походження. Шкідливість пилу залежно від його фізико-хімічних властивостей.</p> <p>4. Шумова хвороба, заходи профілактики. Ультразвук, інфразвук, джерела, вплив на організм, заходи профілактики. Вібраційна хвороба, заходи профілактики.</p> <p>5. За захворювання, пов'язані з дією шкідливих фізичних факторів навколишнього середовища.</p> <p>6. Поняття про гігієнічні нормативи. Визначення поняття ГДК.</p>
8	<p>Особиста гігієна. Санітарна освіта</p> <p>1. Здоровий спосіб життя, особиста гігієна, психогігієна, біоритмологія. Санітарна освіта та гігієнічне виховання населення.</p> <p>2. Поняття про активний і пасивний відпочинок. Гігієна сну.</p> <p>3. Гігієна тіла (шкіри та волосся). Засоби догляду за ними, їх гігієнічна</p>

<p>оцінка.</p> <p>4. Гігієна одягу та взуття. Вимоги до одягу і взуття для різних вікових груп населення.</p> <p>5. Вплив на здоров'я надмірного вживання алкоголю, куріння, наркоманії та токсикоманії.</p> <p>6. Фізична культура як один з найважливіших елементів особистої гігієни в сучасних умовах.</p> <p>7. Загартування. Визначення поняття, фактори загартування. Принципи, методи та режим загартування.</p> <p>8. Основи психогігієни. Поняття про психічне здоров'я та критерії його оцінки.</p> <p>9. Біологічні ритми. Поняття про десинхроноз, профілактика.</p> <p>10. Визначення поняття "санітарної освіти", її роль та завдання. Принципи організації. Методи та форми санітарної освіти</p>

10. Методи навчання

На лекційних та практичних заняттях з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів при вивченні дисципліни використовуються такі методи навчання:

1. За логікою сприймання та засвоєння навчального матеріалу:
 - пояснювально-ілюстративний;
 - репродуктивний;
 - проблемний;
 - частково-пошуковий (евристичний).
2. За характером подачі (викладення) навчального матеріалу:
 - словесні;
 - наочні;
 - практичні.
3. За організаційним характером навчання методи:
 - організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності
 - стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
 - контролю та самоконтролю у навчанні.

11. Форми і методи контролю

Система оцінювання знань з дисципліни включає поточний, модульний та підсумковий семестровий контроль знань.

Поточний контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю. Використовуються: методи усного контролю (опитування), письмового (контрольні роботи, тести). Відповідно до специфіки фахової підготовки перевага надається усному опитуванню та тестовому контролю.

Модульний контроль. Завданням модульного контролю є перевірка розуміння та рівня засвоєння певного блоку матеріалу, вміння вирішувати конкретні задачі, самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст певної частини дисципліни, уміння письмово подати певний матеріал.

При виставленні балів оцінці підлягають рівень теоретичних знань та практичних навичок з тем, включених до змістових модулів. Виставлення оцінок за змістові модулі проводиться на підставі оцінок поточного контролю та модульної контрольної роботи за даним блоком. В таблиці представлена максимальна кількість балів за змістові модулі та розрахунок підсумкової оцінки за накопичувальною системою з курсу, який складається з 2 змістових модулів.

Загальна кількість балів, які можуть отримати студенти

Максимальна кількість балів	Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2		Екзаменаційна робота	Підсумкова оцінка
	Поточний контроль	Модуль на контрольна робота 1	Поточний контроль	Модуль на контрольна робота 2		
	20	30	20	30	100	100
Сума	50		50		100	100

Підсумкова рейтингова оцінка з курсу виставляється після обов'язкового відпрацювання всіх практичних (лабораторних) занять. У випадку відсутності студента, він може відпрацювати пропущене заняття через написання реферату та усне опитування у позааудиторний час (але не більше половини від загальної кількості практичних занять). В разі відсутності студента при написанні модульної контрольної роботи з поважних причин, які підтверджені документально, він має право на його складання впродовж двох тижнів. При неявці студента у зазначений термін без поважних причин кількість балів даного модуля дорівнює нулю.

Результати підсумкової модульної роботи (залік) оцінюються за 100-бальною шкалою і включаються у підсумкову оцінку з дисципліни. Підсумкова оцінка з дисципліни у цьому випадку розраховується з урахуванням оцінок за змістові модулі, включаючи екзаменаційну.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Критерії оцінювання відповідно до видів контролю

Згідно положенню №283 від 29.08.2017 р. «Про бально-накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачами вищої освіти у Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького» оцінювання діяльності студентів на практичних (лабораторних, семінарських) заняттях, виконання завдань самостійного опрацювання оцінюються за такими критеріями:

Бали	Критерії
1	2
5	Студент в повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі розрахункові / тестові завдання. Здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.
4	Студент достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, в основному розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу. Але при викладанні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки. Правильно вирішив більшість розрахункових / тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, у яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.
3	Студент в цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки. Правильно вирішив половину розрахункових / тестових завдань. Має

	ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.
2	Студент не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових розрахунків, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності. Правильно вирішив окремі розрахункові / тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого; не вміє зробити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки.

Співвідношення балів національної оцінної, ECTS і 100 – бальної оцінної шкали таке:

Оцінка за національною шкалою	Оцінка ЄКТС	Мінімальний бал для отримання позитивної оцінки - 60, максимальний -100
відмінно	A	90-100
добре	B	82-89
	C	74-81
задовільно	D	64-73
	E	60-63
незадовільно	FX	35-59
	F	1-34

13. Рекомендована література

Основна література:

1. Даценко І.І., Габович Р.Д. Профілактична медицина. Загальна гігієна з основами екології. – К.: Здоров'я, 2004. – С. 205 - 231.
2. Загальна гігієна. Посібник для практичних занять /За редакцією І.І.Даценко.-Львів: Світ, 2001. - 471 с.
3. Мізюк М.І. Гігієна. Підручник. – К.: Здоров'я, 2002. – 288 с.
4. Мізюк М.І. Гігієна. Посібник для практичних занять. – К.: Здоров'я, 2002. – 251 с

Додаткова:

5. Державні санітарні правила і норми “Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною” від 12 травня 2010 року № 400.

6. Загальна гігієна: пропедевтика гігієни: Підручник / Є.Г. Гончарук, Ю.І. Кундієв, В.Г. Бардов та ін.; За ред. Є.Г. Гончарука. – К.: Вища школа, 1995. – 552 с.

7. Шевченко А.М., Алексеев С.В., Гончарук Г.О. та ін. Гігієна праці. Київ, Вища школа, 1993.-583 с.

14. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Бібліотека МДПУ імені Богдана Хмельницького
2. <http://dfn.mdpu.org.ua> – сайт дистанційної освіти МДПУ